

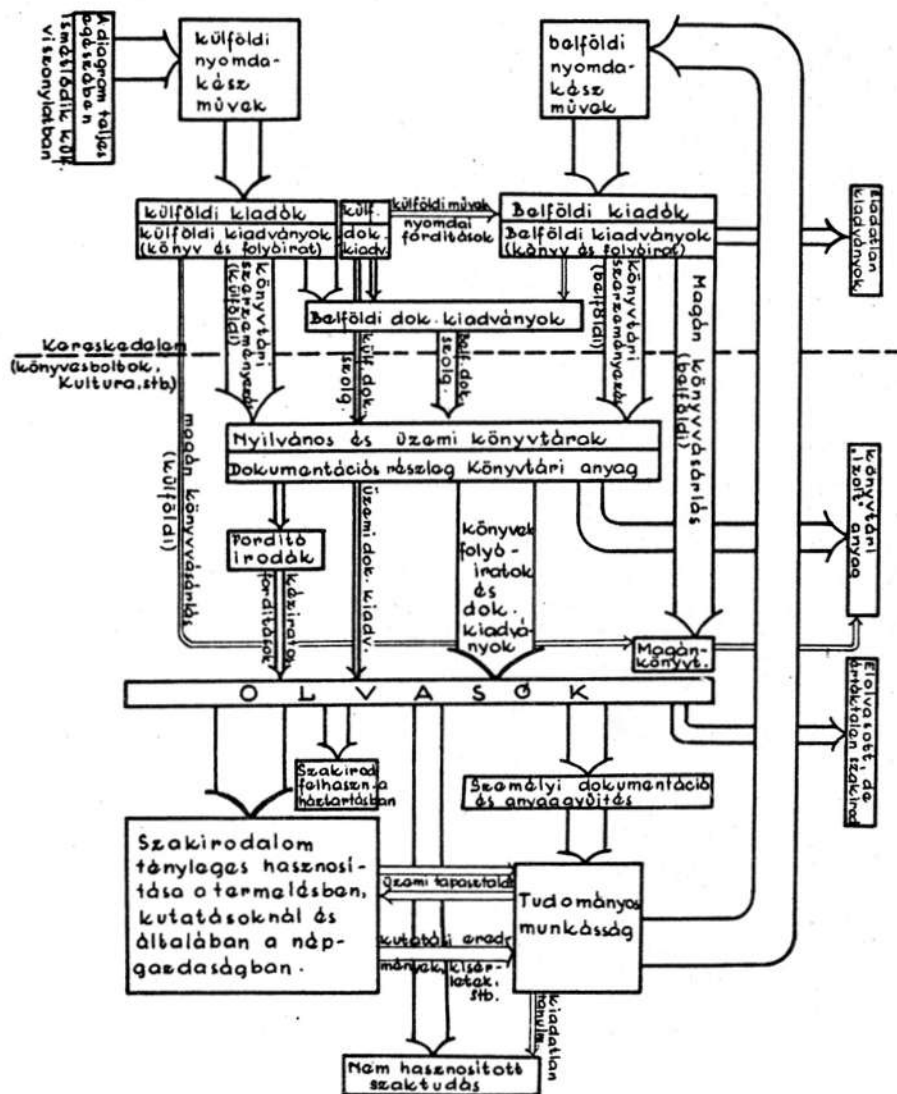
A MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS NÉHÁNY TOVÁBBFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGE

Patek Ferenc

A műszaki fejlesztés egyik legfontosabb előfeltétele a minél teljesebb és minél eredményesebb műszaki tájékoztatás. A köznap szöveghasználatban ezt a kifejezést sok esetben a dokumentációval vagy leggyakrabban a könyvtári dokumentációs munkával veszik egyenlőnek, ténylegesen azonban sokkal összetettebb folyamatról van szó. Ezzel most nem arra kívánok utalni, hogy a könyveken és folyóiratokon kívül más típusú anyagot is fel kell dolgozni a műszaki tájékoztatás keretén belül, tehát nem a horizontális tagozódásáról beszélek, hanem a vertikálisról.

A legtagabb értelemben vett műszaki tájékoztatás magában foglalja mindazon mozzanatokat, amelyek révén valamely szakirodalmi tanulmány eljut oda, hogy azt felhasználják a termelésben, a tudományos kutatás szolgálatában, általában a népgazdaságban, esetleg a háztartásban és mindennapi életben vagy egy új szakmunka kidolgozásánál. Ezt az egész folyamatot egy diagramban fejezhetjük ki, amelyet az 1. sz. ábra mutat.

Ez az ábra tökéletesen rokonjellegűnek látszik egy technológiai folyamatra, energiaellátásra stb. vonatkozó SHANKEY-diagrammal, amint voltaképpen a jelen esetben is egy feldolgozási folyamatról van szó. A folyamat részben recirkulációs jellegű, és "végtermék"-ként a műszaki tudásnak ténylegesen felhasznált részét tekinthetjük. Mielőtt a diagrammal részletesebben foglalkoznék, meg kell jegyezni, hogy a folyamatot egyes részleteiben erősen leegyszerűsítettem ábrázoltam, ahol ez a most szóban forgó téma szempontjából megengedhető volt. Így nevezetesen csak egy szaggatott vonallal jeleztem azt a stádiumot, ahol a kereskedelem /könyvesboltok, Kultura stb./ kapcsolódik bele, ezen felül elhanyagoltam egyes adminisztratív okokra visszavezethető belső körfolyamatokat. Így például a diagramban a könyvtáraktól az idegen nyelvű anyag egy részét a fordító irodákon keresztül kézirat formában juttatják az olvasóhoz, míg a gyakorlatban először az olvasóhoz kerül és utána - több adminisztratív mozzanat után - a fordítóhoz és végül ismét az olvasóhoz. Ezen kívül elhanyagolhatónak tartottam azt a külföldi dokumentációs kiadványanyagot, amely közvet-

1. ábra. A műszaki szakirodalom feldolgozási és felhasználási folyamatának vázlatos diagramja

lenül kerül az olvasókhöz. Mindez nem zavarja a diagramból levonható főbb tanulságokat. Figyelmen kívül hagytam ezen kívül a tanulmány keretén belül a szabványokat, szabadalmakat és más hasonló anyagot, mivel az ezekkel kapcsolatos speciális problémák külön tanulmányt igényelnek.

Ez a leegyszerűsített diagram tehát azt mutatja, hogyan jut el a műszaki kiadvány /könyv, folyóirat vagy dokumentációs feldolgozás/ a könyvtárakon keresztül vagy közvetlenül az olvasóhoz. Általában minden esetben, amikor dokumentációról van szó, a folyamatnak csak arról a részéről beszélnek, mely a könyvnek vagy folyóiratnak a könyvtárhoz vagy dokumentáló szervhez történő beérkezésével kezdődik, és azzal végződik, hogy a kiadvány az olvasóhoz kerül. Nézzük most azonban ennek a folyamatnak további menetét. A dolgozók az így átvett irodalmat részben közvetlenül tudják hasznosítani a termelésben, kutatásoknál vagy a népgazdaság bármely más ágában - ide értve a háztartást is -, más részét irodalmi munkásságnál hasznosítják, és ez jelenti a recirkulációt ebben a folyamatban. Az irodalmi munkásságot általában megelőzi egy "magán" dokumentációs feldolgozás vagy kivonatolás. - A folyamatnak megvan a maga "meddő"-je, amely különböző fázisokban jelentkezik mint el nem adott könyvanyag, könyvtári "holt"-anyag, használhatatlan irodalom és végül mint nem hasznosított szaktudás.

Ez a "műszaki tájékoztatási technológiai folyamat" akkor fog feladatának leginkább megfelelni, ha minél nagyobb a késztermék, vagyis minél nagyobb mértékben hasznosítják a szakirodalmat a népgazdaságban. Ugyanilyen fontos a tudományos munkásság előmozdítása, mivel ez részben közvetlenül mozditja elő a termelést, részben pedig az egész folyamat fenntartásához szükséges. Egy gyári technológiai folyamattal összehasonlítva ez megfelel annak a gyártásnak, melyet a gyár a saját szükségletei kiegészítésére folytat.

Ezen túlmenően kívánatos, hogy maga az egész folyamat minél gazdaságosabb legyen, vagyis hogy minél kevesebb legyen ez a meddő teher, amelyet végig futtatnak az egész folyamaton anélkül, hogy az hasznát jelentene. Ezen kívül figyelembe kell venni magának a folyamatnak a fenntartásához szükséges nyersanyag, munkaerő és energia mennyiséget. Ez utóbbinak természetesen kisebbnek kell lennie, mint amennyit elvon a népgazdaságban való közvetlen alkalmazástól.

Mindezek után az alábbiakban állapíthatjuk meg a műszaki tájékoztatás korszerűsítésénél kitűzendő célokat:

1. Minél nagyobb ténylegesen hasznosítható anyagot /szakirodalmat/ kell feldolgozni és továbbítani.
2. Minél gyorsabban és minél használhatóbb formában kell az anyagot továbbítani az olvasóhoz.
3. Elő kell mozditani, hogy az olvasó az anyagot tényleges munkára eredményesen használhassa fel a termelésben, kutatásnál, tudományos munkánál stb.

4. Csökkenteni kell a meddő tételeket:

- a/ eladatlan kiadványok,
- b/ könyvtári holt-anyag,
- c/ használhatatlan irodalmi anyag és
- d/ nem hasznosított szaktudás.

A továbbiakban nem minden problémával kívánok foglalkozni, hiszen arra egy rövid tanulmány keretén belül nincsen lehetőség. Így teljesen figyelmen kívül hagyom a kérdés kereskedelmi oldalát, a 4/a. pontot is. Hasonlóképpen nem fogok itt foglalkozni külön a 4/b. ponttal sem, mivel a "könyvtári holt anyag" megszüntetéséről már nagyon is sok cikk jelent meg, és a könyvtári propaganda külön cikket érdemel, már csak annak speciális technikai megoldásai miatt is. Ezzel szemben az 1. és a 4/c. pontokkal részletesebben kívánok foglalkozni a szelektív dokumentációval kapcsolatban, és a 3. ponttal részletesen foglalkozom a személyes dokumentáció fogalmának ismertetésével.

SZELEKTIV DOKUMENTÁCIÓ

Az előbbieken említettük már, hogy a műszaki tájékoztatási folyamat gazdaságos voltának egyik előfeltétele, hogy minél kevesebb "meddő" anyag haladjon azon keresztül. Ténylegesen az az irodalmi anyag, mely manapság a termelés fokozására rendelkezésünkre áll, volumenét tekintve tökéletesen elég lenne a legmессzebbmenő igények kielégítésére is. Sajnos azonban az anyag jelentős része nem hasznosítható. A szelektív dokumentáció célja, hogy kiszűrje az irodalomnak hasznosíthatatlan részét, és azt olyan anyaggal helyettesítse, mely ténylegesen hasznosítható új szempontokat és adatokat tartalmaz.

Már eleve rá kívánok mutatni arra a tényre, hogy véleményem szerint ez talán a legnehezebb minden dokumentációs feladat körül. A munka nagy szaktudást és önálló ítélőképességet igényel.

Milyen anyagot kell kiszűrni? Nem kívánok itt foglalkozni ennek a kérdésnek egyik részletével, amely abban áll, hogy a párhuzamos beszerzést és feldolgozást csökkentse a minimumra. Most egészen más típusú szelekcióra gondolok, amely nagyrészt kvalitatív jellegű.

Van egy jól ismert probléma: a "szakirodalmi áradat". Ez a kifejezés igen találóan jelzi azt, hogy a beszerzendő és feldolgozandó szakirodalom manapság már rendkívül nagy volumenű, de kifejezi azt is, hogy ez a nagy mennyiség nem jelenti egyúttal az irodalom megfelelő minőségi színvonalát is. Mindnyáján tudjuk, hogy milyen gyakran találkozunk ismétlődésekkel az irodalomban, és hogy sok esetben egy és ugyanazon ábra például 20 éven keresztül 20 különböző szerző munkájában változatlanul fellelhető. Önmagától értetődik, hogy időről időre szükség van összefoglaló jellegű munkákra, amelyek

től nem is várjuk új adatok vagy kutatási eredmények közlését, de ezt a természetes szükségletet messze meghaladó mértékben jelennek meg az olyan munkák, amelyek úgy születnek meg, hogy 10 könyvből valaki egy 11-ik könyvet készít. Ugyanez történik a folyóiratoknál is, amelyek között tucatjával találunk szekunder jellegűeket könyvtárainkban. Nem egyszer a folyóirat bevallottan közli más folyóirat cikkeinek kivonatát vagy fordítását - ez a jobbik eset -, de igen gyakran találunk olyan cikkeket, amelyek valójában "rejtett dokumentációt" jelentenek. Az ilyen cikkek semmi újat nem közölnek, de annál gyakrabban torzítják el a kivonatolt anyagot. Közismert tény, hogy a nyugati folyóiratok jelentékeny része hirdetések közléséből tartja fenn magát, és a bennük megjelent cikkek gyakran csak ürügyet jelentenek a "szakfolyóirat" megjelentetésére, ennek megfelelően silány tartalommal. Azt hiszem, nyugodtan becsülhetjük a jelenleg beáramló bel- és külföldi anyag 50 %-ára azt az irodalmat, mely semmi újat nem nyújt, csak megterhelést jelent a folyamathoz. Az anyag kiszűrését azonban nagyon megnehezíti az a tény, hogy a legtöbb esetben az ugyanazon témával foglalkozó új és új könyvek csaknem mindig tartalmaznak 10-20 oldal új és érdekes anyagot is.

Milyen stádiumban történjék a szelekció? Belföldi kiadványok esetében a logikus válasz: már a kiadónál. Sajnos a belföldi anyagnál az ilyen szelektív dokumentálásnak nem sok haszna van. Először is a magyar nyelvű anyag nem jelent nagyobb megterhelést az egész könyvtári-dokumentációs folyamat számára, másodszor itt az ismétlődés nem jelent hátrányt, hiszen az új könyv sokszor mégis csak új olvasót is jelent. Egy könyv, ha újat nem is mond, hasznát jelenthet abból a szempontból, hogy például tömörebben ismerteti a témát, vagy feldolgozási módja előnyösebb. Magyar anyagnál a szelektív dokumentációnak nincs megfelelő tere.

Egészen más a helyzet külföldi anyagnál, ahol értékes dokumentációs, sőt gyakran fordítói kapacitást foglalnak le az értéktelen kiadványok. Valutagazdasági szempontból is lényeges lenne minél erősebb kritikai szűrés alkalmazása már a beszerzésnél. Sajnos gyakran - sőt többnyire - ez csak akkor lehetséges, ha egy példány már kézben van, és amire megállapítanánk egy kiadványról, hogy értéktelen, már több példányban megvették az országban. Másrészt ha a rendeléseket tartanánk vissza a kritikai feldolgozás megtörténteig, esetleg a beszerzendőnek tartott értékes könyv már kifogyott a kiadónál.

Megoldásként olyan bizottság létrehozása volna szükséges, mely kritikailag tudja megítélni az egyes könyvtárak folyóiratrendeléseit. Ez a bizottság gyakorlatilag azonos lehetne egy másik, még régebben javasolt bizottsággal, amelynek feladata a párhuzamos külföldi folyóiratrendelések csökkentése lenne. Ami a könyvbeszerzést illeti, itt olyan típusú kiadvány létrehozására gondolok, amely jelleget tekintve megfelelne az OMK által /az új beszerzések mellékleteként kiadott/ új külföldi könyvek jegyzékének, de amely negatív ajánlást is tartalmazna, vagyis röviden ismertetné azoknak a könyveknek jegyzékét is, melyek az előzetes prospektusok vagy ismertetések tanulsága szerint importra nem igen alkalmasak.

A szelektív dokumentációs munka jelentékeny része azonban arra

fog szorítkozni, hogy a beszerzett könyvek legalább ne terheljék meg a további feldolgozási folyamatot. Ezáltal csökkenteni lehet a dokumentációs anyagot - ma már ez is lassan áradattá válik -, és tehermentesíteni lehet a dolgozók irodalmi feldolgozó munkáját. Bármilyen különösen hangzik, itt tulajdonképpen negatív propagandáról van szó, mely esetleg növelni fogja a "könyvtári holt anyagot", azonban még ez is kisebb hátrány, mintha az elolvasott, de értéktelen anyagot növeljük, hiszen időközben a használhatatlan irodalom értékes időt vett el komolyabb feladatoktól. Ebből is láthatjuk, hogy itt mennyire súlyos problémával állunk szemben.

SZEMÉLYI DOKUMENTÁCIÓ

Az általános felfogás szerint a könyvtári és dokumentációs munka befejeződött azzal, hogy a kiadvány az olvasó, a dolgozó kezébe került. Ez a felfogás szerintem téves. A mi célunk nem az, hogy könyvet kölcsönözzünk ki, hanem hogy annak gyakorlati eredménye legyen. Ehhez azonban sok segítséget kell nyújtanunk. Ki ne ismerné a műszaki könyvtárosok közül azt a nap mint nap megismétlődő esetet, amikor az olvasó kétségbeesetten keres valami könyvet vagy folyóiratot, amelyet megnevezni nem tud, de amelyet egyszer olvasott, és most hasznosítani tudna. Azt is mindnyájan tudjuk, hogy az olvasók nagy része ha egyáltalán készít jegyzeteket a könyvekről vagy folyóiratcikkekről, a legprimitívebb megoldásokkal dolgozik, füzetet használ vagy jegyzetblokkot. A műszaki dolgozók nagy többsége még ma sem ismeri a dokumentálás technikai megoldásait. Ma már a technikumban és az egyetemen teljesen indokolt lenne ismertetni a műszaki irodalom helyes felhasználásának módjait, és általában rászoktatni a hallgatókat a szakirodalom használatára.

Mielőtt a személyi dokumentáció problémáival kívánnék foglalkozni, szeretnék lerögzíteni két alaptételt:

1. Semmiféle dokumentáció - legyen az bár a legtökéletesebb - nem pótolja a dolgozó által végzett önálló és rendszeres, megfelelő módszerrel végzett szakirodalom-feldolgozást.
2. Semmiféle fordításslétszolgálat - legyen az bármilyen minőségű és mennyiségű - nem pótolja azt, ha a mérnök vagy technikus maga bír megfelelő mértékben több idegen nyelvet.

A fenti két tételt nem kívánom indokolni. Mindenki, aki valaha is csak egy komoly munka kidolgozásán dolgozott, tökéletesen tisztában lesz mindkét tétel helyességével.

Önmagától értetődik, hogy elsősorban a könyvtárak feladata kell hogy legyen az olvasók kiképzése az irodalmi anyag megfelelő feldolgozásának módszereire. Ezen túlmenően azonban elképzelhető olyan megoldás is, hogy egy üzemben a könyvtár nem csak tanácsot nyújt ilyen irányban, hanem megkönnyíti a feldolgozással járó fizikai munkát is, például olyan módon, hogy csaknem teljesen kész anyagot ad

át dokumentációs cédulák alakjában. Jelen cikkben belül azonban nem tudok részletesen kiterjeszkedni mindarra a lehetőségre, amely ezen a téren rendelkezésünkre áll. A cél részemről magának a problémának a felvetése volt, nem pedig kész megoldás megadása. Ez már csak azért sem lehetséges, mivel sokféle ut lehetséges intézetenként, sőt személyektől függően is.

Egy megoldást azonban szeretnék röviden megemlíteni, nevezetesen azt a lehetőséget, amelyet ezen a téren számunkra a lyukkártyás rendszer nyújt. Az ezzel kapcsolatban végzett előtanulmányaim során arra a meggyőződésre jutottam, hogy nagy és szétágazó anyag /például egy nagyobb műszaki könyvtári anyag/ feldolgozására a lyukkártyás rendszer nem alkalmas, ezzel szemben kiválóan hasznosítható személyi dokumentációs célokra, amikor általában viszonylag szűk tárgykörrel és nem túl nagy volumenű anyagról van szó, viszont ezen belül a szempontok igen sokfélék lehetnek. Ez a lyukkártyás megoldás igazi területe. Ugy tudom, valóban már eddig is ezen a téren nyert legszélesebb körű alkalmazást az orvosok és vegyészek körében. Az üzemi könyvtár itt értékes segítséget nyújthat a rendszer technikájának ismertetésével, kidolgozhatja a kódrendszert az egyes esetekre, és esetleg nyersanyagot szolgáltathat.

A HASZNOSÍTOTT SZAKIRODALOM FOGALMA

Mit nevezünk hasznosított szakirodalomnak, vagy más szóval, mi a hasznos szaktudás? A válasz távolról sem olyan magától értetődő, mint az első pillanatra látszik.

Afelől általában nincs vita, hogy hasznosított irodalomnak tekinthetjük a termelésben ténylegesen felhasznált anyagon kívül a tudományos munkásságnál felhasznált anyagot - feltéve természetesen, hogy e tudományos munkásság olyan tárgykörű, mint amilyen gazdasági munkát az illető dolgozó végez.

Vitatottabb értékű az a szakirodalom, amely kívül esik a szóban forgó üzem termelési területén. /Természetesen itt nem a matematikára, fizikára stb. gondolok. Erre mindenütt és mindenkor szükség van./ Szeretnék azonban itt foglalkozni az általános műszaki tudás szükségességével.

Az előbbiek során gyakran hangsúlyoztam, hogy mennyire szükséges a műszaki anyagból minél korábbi stádiumban kiszelektálni a nem hasznosítható anyagot. Ez talán félreértésre adhatott okot, és ezért szeretném itt külön hangsúlyozni azt, hogy véleményem szerint kívánatos lenne, ha a műszaki dolgozók minél általánosabb és sokoldalúbb szaktudással bírnának. Ezt úgy fejezhetném ki, hogy véleményem szerint a jövőben nagy szükség lesz "műszaki polihistorokra", és sajnos véleményem szerint ez igen súlyos problémát fog jelenteni számunkra. Bevallom, hogy a gondolatot tulajdonképpen egy néhány évvel ezelőtt olvasott svéd tudományos akadémiai cikk vetette fel, de azóta is mindinkább arra a meggyőződésre jutottam, hogy a műszaki fej-

lódás rohamlépésekkel vissz ebbe az irányba. Az automatizálás fejlődésével és azzal, hogy a "gondolkodó gépek" tehermentesítik a szakembereket a szellemi munka mechanikus részétől /amint a fizikai munka mechanikus részétől tehermentesítették a fokozatosan automatizált gépek/, mindinkább eltolódik a súlypont olyan feladat-területek felé, ahol már egészen széles körű, univerzális műszaki tudásra van szükség. Rendkívül sok esetben előfordul, hogy megtermékenyítően hat az új műszaki megoldások kidolgozásánál az, ha például egy gépész történetesen jól ismeri a kémia-technológiát, sőt ezen túlmenően rendkívül értékes lehet, ha valaki egyidejűleg rendelkezik alapos ismeretekkel például a gépészet-közzgazdaság, kohászat-olajipar terén is.

Minden könyvtáros ismeri az olyan olvasói kívánságokat, amikor valaki szakirodalmat keres gépkocsira, rádióra, televízióra, családi ház építésre stb. vonatkozóan. Hasznos munkát végez a könyvtár, ha ilyen kívánságokat kielégít? Gyakran vitatott kérdés. Végeredményben a termelés egyik célja az életszínvonal emelése, és ha a fenti kívánságoknak megfelelően, az életszínvonal emelkedéséhez járulunk hozzá. Véleményem szerint a grafikonban feltüntetett az a tétel, amelyet úgy jeleztem, hogy "szakirodalom felhasználása a háztartásban", tökéletesen fedi azt a fogalmat, amelyet egy technológiai gyártásfolyamatban a "melléktermék" jelent. Más szóval: e felhasználást érdemes lehetőleg előmozdítanunk, ha megfelelően illeszthető bele a szóban forgó könyvtár és üzem általános keretébe.

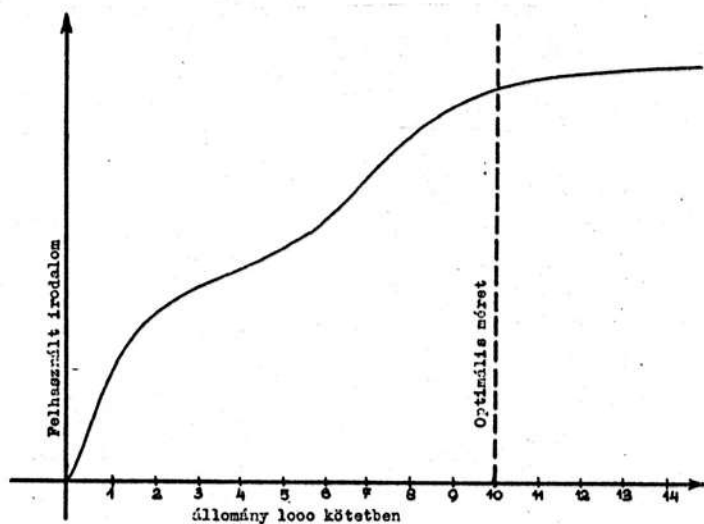
A NEM HASZNOSÍTOTT SZAKIRODALOM

A grafikont megtekintve azt láthatjuk, hogy abban négy "selejt" tétel szerepel. Eleve szeretném megjegyezni azt, hogy a selejt - ugyanugy, mint minden más gyártási folyamatban is, - a jelen esetben is jelentékenyen csökkenthető, de teljesen sohasem lesz kiküszöbölhető a négy tétel egyike sem.

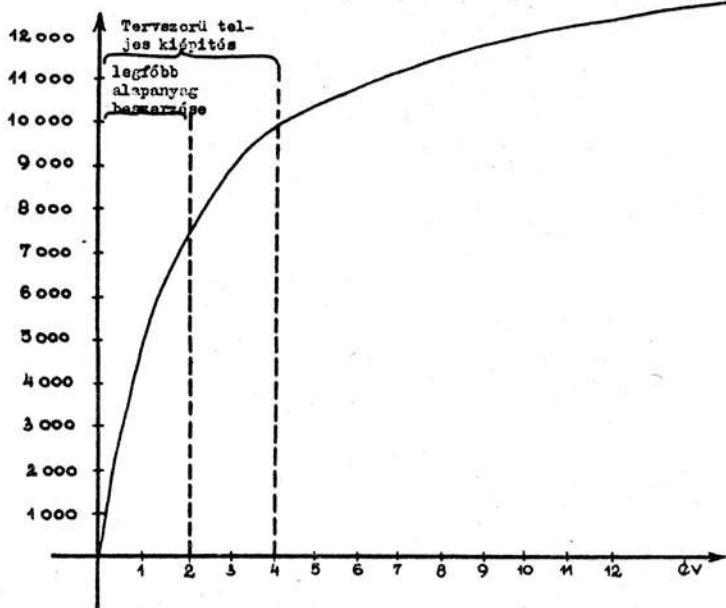
Ez nyilvánvaló már az első ilyen tételnél. Ha a kiadók egy könyvből csak annyit nyomnak ki, amennyit biztosan eladnak, ez nyilvánvalóan azzal jár, hogy azok sem fogják tudni megszerezni mind, akiknek arra szükségük lenne.

A könyvtári holt anyag kérdése hasonló. Nincsen könyvtár, amelynek minden kötetét kikölcsönöznék, de ha van ilyen, azt nem vezeték helyesen. A második grafikon /2.sz. ábra/, amely egy könyvtár méretét és viszonylagos kihasználtságát tünteti fel, ezt világosan bizonyítja.

Ha adott üzemben adott időpontban /tehát adott volumenű irodalmi anyag mellett/ 100 kötetes könyvtárat létesítünk, e száz kötet a legfontosabb szakkönyvekből tevődik össze, néhány egészen lényeges folyóirat kötetével együtt. Gyakorlatilag minden könyvet akár ötször is kiadhatna a könyvtáros. /Példánkban egy középnagy üzemre gondoltunk/. Ha a könyvtár méretét 1000 kötetre növeljük, a "hasznosított

2. ábra. Az állomány nagyság és a hasznosított anyag mennyisége közötti összefüggés egy 10 000 kötet nagyságrendű könyvtárnál

3. ábra. Egy 10 000 kötet nagyságrendű könyvtár optimális állományának alakulása 10 év alatt

szakirodalom" nem növekszik tízszeresre, hanem mondjuk csak négyszeresre. 10 000 kötetnél viszont a "hasznosított szakirodalom" az 1000 köteteshez képest kétszeres lesz, de már jelentékeny a könyvtári holt anyag. Bizonyos méretnél felül a könyvtár nem növelhető már hasznosan, mivel csak egészen kis mértékben nőne a hasznosított irodalom. Természetesen az egész kép megváltozik, ha időbe helyezük át, amikor is az új irodalom a "hasznosított irodalom" növekedését jelenti. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy minden adott esetben /adott üzennél/ van egy bizonyos optimális méretű könyvtár, amelynél ha a könyvtár kisebb, úgy értékes szakirodalmat nem használnak fel, míg ha nagyobb, az ezzel járó többlet-kiadás nem térül meg. Ennek az optimális könyvtár-méretnek a megállapítása azonban rendkívül nehéz feladat. Különböző változatlan körülmények között /tehát ugyanazon vállalat, nagyjából változatlan létszám, termelési érték stb. mellett/ az optimális könyvtár-méret mondjuk 10 éves viszonylatban változó, nevezetesen bizonyos emelkedést mutat, mivel az időközben értéktelenné vált anyag kisebb, mint az új és értékes kiadványok volumene. Ezt kívántam feltüntetni a 3. sz. ábrán.

Az elolvasott, de értéktelen szakirodalom tétele nyilvánvalóan mindig megmarad a fentiekhez hasonló okokból, de rendkívül nagy mértékben csökkenthető, amint azzal már foglalkoztam is a "szelektív dokumentációval" kapcsolatban.

Talán legszomorúbb "meddő" tétel az egész grafikonban a nem hasznosított szaktudás. Hozzátehetem még azt is, hogy bár a grafikon megrajzolásánál igyekeztem némileg az arányokat érzékeltetni, a "meddő" tételek alighanem optimálisan vannak ábrázolva, így az elolvasott, de értéktelen szakirodalomé, és főleg a nem hasznosított szaktudást ábrázoló négyzet.

A nem hasznosított szaktudás "meddő" tételének megszüntetése olyan feladat, amely azonban már tulmegy azon a területen, ahol a könyvtárosok vagy dokumentációs szervek eredményesen tudnak fellépni. Ez általános társadalmi és gazdasági probléma-komplexum, melyet nem itt kell tárgyalnunk. Van azonban a kérdésnek egy olyan oldala, mely már nagyon is könyvtári probléma.

Azok a könyvtárak, melyek anyaguk nagy részét vagy egyes esetekben teljes anyagukat elzárják a kölcsönzés elől, nagyban hozzájárulnak a nem hasznosított szaktudás tételének nagybodásához. Mindenki, aki megfordul a könyvtári olvasótermekben és folyóiratolvasótermekben, tapasztalhatta, hogy ott az öreg nyugdíjasok alkotják az olvasók zömét /eltekintve az egyetemistáktól/. Nem sokat javít a helyzeten, ha az olvasóterem délután is nyitva van. A könyvtárakban csak két olyan típusú anyagnak szabad lenni, amely nem kölcsönözhető: a magyar archiv-példányok a Széchényi Könyvtárban /de kizárólag ott/ és a többi munkák használatához szükséges szótárak, atlaszok, kézikönyvek az olvasótermekben azok számára, akik ilyenekkel nem rendelkeznek, és így inkább helyben kívánnak olvasni. /Természetesen szerepel még politikai vagy erkölcsi szempontok miatt nem kölcsönzendő anyag is, de ezt itt figyelmen kívül hagyhatjuk/. Meg kell nyitni a dolgozók részére minden könyvtárat, és tudomásul kell vennünk, hogy egy napi 8 órát dolgozó ember számára csak igen ritkán jelent tovább-

képzési lehetőséget az, ha délután 1-2 órája van, amikor /legjobb esetben/ hozzá juthat egyes munkákhoz. Jelenleg az a helyzet, hogy gyakran könnyebben lehet megkapni egy munkát Londonból, Stockholmból vagy Moszkvából, mint egy Duna-parti, milliós értékeket jelentő magyar könyvtárból. Az itt szóban forgó szempontból némi vigaszt jelent, hogy a műszaki könyvtárak általában nem helyezkednek olyan merev álláspontra, mint az általános nagykönyvtárak.

- . -

Az említett diagram a műszaki információs szolgálat dinamikáját ábrázolja és pedig verikális irányú tagozódásában. Külön problémakört jelent a folyamatnak horizontális irányú vizsgálata. Ez a most szóban forgó szempontból elsősorban abban a problémakomplexumban foglalkoztat, hogy miként lehet minél hatásosabbá tenni a könyvtárak és dokumentációs szervezetek munkáját kölcsönös együttműködéssel. Az előzőekben alkalmazott technológiai hasonlattal kifejezve, ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy miként lehet gazdaságosabbá tenni a műszaki anyagok könyvtárakon és dokumentációs szervezeteken belül történő feldolgozását.

A DOKUMENTÁCIÓ GAZDASÁGOSSÁGA

Az előzőekben már egyszer hangsúlyoztam azt, hogy semmiféle dokumentáció nem pótolhatja a műszaki szakemberek által egyénenként végzett irodalomkutató és feldolgozó munkát. A dokumentáció feladata ennek megkönnyítése és előkészítése. Alapjában véve a dokumentáció fogalma alá tartozik mindaz a tevékenység, amelynek ez a célja, és a már évtizedek óta ismeretes évi folyóirattartalomjegyzék sem más, mint a dokumentáció egyik legrégibb fajtája.

A dokumentáció esetében ugyancsak van természetszerűen egy gazdasági optimum, amint az megállapítható a könyvtárak esetében is. A gazdasági optimum elméletileg igen könnyen kifejezhető az alábbi szabállyal:

Az az optimális mértékű dokumentáció, amely mellett viszonylag a legnagyobb a dokumentáció révén elért haszon a ráfordított anyaghoz és energiához képest. Haszonnak tekintendő e szempontból a "szakirodalom tényleges hasznosítása" tétel növekedésén kívül az a megtakarítás, amely a dokumentációs munka révén jelentkezik a grafikonban a dokumentáció után következő feldolgozási fázisokban. Ebből a szempontból elsősorban az a megtakarítás nagy fontossága, amely az olvasók tehermentesítését jelenti.

Elképzelhető azonban, hogy indokolt egy olyan dokumentációs tevékenység is, amely az optimumot meghaladja, de amely elősegíti egy "szűk keresztmetszet" kiküszöbölését. Más szóval, mivel a dokumentációs munkát jelentékeny mértékben nem műszaki szakképzettségű /vagy kisebb műszaki szakképzettséggel bíró/ személyek végzik, ezeknek az optimálisnál nagyobb arányú foglalkoztatottsága is indokoltá válik,

ha kevés a műszaki szakember.

Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk egy kétségtelenül megnyilvánuló tendenciát. Míg az ötvenes években a dokumentációs munkában csaknem kizárólag nem műszaki képzettségű személyekkel dolgoztak - továbbá műszaki szakemberekkel, de nem főfoglalkozás jelleggel -, jelenleg a dokumentációban bizonyos eltolódás mutatkozik abban az irányban, hogy a feldolgozást szakemberekkel végeztessék. Bár tisztán dokumentációs szempontból ez örvendetes fejlődés - és hozzátehetjük: olyan fejlődés, mely nem csak belső viszonylatban jelentkezik -, e tény még szükségesebbé teszi, vagy jobban mondva ez teszi lehetővé azt, hogy a dokumentáció terén az "optimum"-mal dolgozzunk. Hogy milyen dokumentáció az, amely ennek az optimumnak leginkább megfelel, annak eldöntése még hátralévő feladat.

A SZAKIRODALOM TÉNYLEGES HASZNOSÍTÁSÁNAK KÜLSŐ ELŐFELTÉTELEI

Végül megemlékezem néhány olyan külső tényezőről, amely döntő fontossága az általam felvázolt "technológiai rendszer" eredményes működése szempontjából. Mint minden más termelési folyamat, ez sem önmagában zárt egység, hanem csak része az egész népgazdaságnak. Eből következően a műszaki szakirodalom is csak olyan mértékben hasznosítható, amilyen mértékben azt a népgazdaság egész struktúrája lehetővé teszi.

Minden iparágnak és ezen belül minden üzemnek megvan a maga szakirodalmi igénye, amelyre szüksége van. Ezen belül azonban megkülönböztethetünk egy elméleti és egy gyakorlati igényt. Az előbbinek nevezem azt a szakirodalmat, amely optimális körülmények között a szóban forgó iparágban vagy üzemben hasznosítható lenne, míg az utóbbi ennél lényegesen kisebb különféle korlátozó körülmények miatt. Így például előfordulhat az, hogy a szakemberek jól ismernek egy általuk alkalmazott vagy javasolt technológiai folyamatnál lényegesen korszerűbb megoldást, de azt valamely külső okból nem alkalmazhatják. A leggyakoribb gátló körülmény azonban tapasztalatom szerint az, hogy a szakemberek nincsenek kellően érdekelve abban, hogy a műszaki tájékoztató szakirodalmat minél teljesebb mértékben hasznosítsák - és itt nem csak anyagi érdekeltségre gondolok.

Minden jó szakemberben él az ösztönös vágy arra, hogy jobbat és többet alkosson. Ez minden másnál értékesebb szövetségünk akkor, amikor a műszaki tájékoztató szolgálat minél tökéletesebbé tételére törekszünk.

- o -

PATEK. P.: Some possibilities of further development of technical information

The single phases of technical information are considered in the paper as details of a process of production. As to this process a diagram is being worked out by the author. The spiritual value published in books and periodicals is considered as the raw material involved in the process, the single elements of library and documentation work as well as the treatment of the literary material by single individuals /i.e. readers/ are looked upon as details of processing. Utilization of technical literature in production and generally in economic life figures as the endproduct of the process. Scientific literary work is included as part of the endproduct though it is partly playing the role of recirculated material within the production cycle. In the course of the various phases of processing certain unfruitful items come forward, thus especially unsold publications, "dead" material of libraries, useless though perused special literature and finally unutilized professional knowledge. Out of this diagram author originates certain suggestions in order to enhance the economy of this production process. Special emphasis is laid upon the necessity of selecting the material dealt with in library and documentation work /selective documentation/. Besides attention is drawn upon the importance of the follow up work of the lending department after a publication is being lent by the library to a reader. Finally the possibilities of reducing various unfruitful items are dealt with.

=
= =